

Almondov koncept političkog sistema

Štefica Deren-Antoljak

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Unatoč relativnoj razvijenosti američke političke znanosti, do pedesetih godina ovog stoljeća nema cjelovitih analiza i komparativnih istraživanja problematike suvremenih političkih sistema. U proteklih dvadesetak godina u političkoj znanosti razvijeni su novi analitički instrumenti, postupci i tehnike za ispitivanje političkih procesa, prikupljena je golema empirijska građa kako o političkim sistemima u razvijenim zemljama tako i o političkim sistemima zemalja u razvoju. Sve je to omogućilo da se izgradi metoda komparativne analize i na području suvremenih političkih sistema. U američkoj politologiji velika zasluga za razvijanje komparativne metode na tom području pripada Gabrielu Almondu. U ovom je radu riječ o istraživačkim nastojanjima G. Almonda, J. Colemana i B. Powella da izgrade teorijski pristup koji bi bio pogodan za kompariranje suvremenih političkih sistema.

Mogućnost primjene Almondova koncepta u usporednoj analizi suvremenih političkih sistema

Kad je potkraj pedesetih i početkom šezdesetih godina, nakon vjekovne imperijalističke eksploatacije, počeo proces dekolonizacije u zemljama Afrike i Azije, gotovo je u cijelom svijetu porastao interes za nova i specifična društveno-politička zbivanja u tzv. nedovoljno razvijenim zemljama. To je posve razumljivo ako imamo na umu da je riječ o zemljama u kojima živi više od 67% svjetskog stanovništva, da su to zemlje s izuzetno važnim strateškim pozicijama, a mnoge od njih raspolazu i s velikim prirodnim bogatstvima. S druge strane, bile su to krajnje zaostale, privredno nerazvijene zemlje, bez postojećih demokratskih tradicija i s veoma niskim životnim standardom velikog broja stanovništva.

Rastuće zanimanje za politički razvoj, političke sisteme i preobražajne procese koje doživljavaju zemlje Afrike, Azije, Srednjeg Istoka i Latinske Amerike bilo je očito među istraživačima kako na Zapadu tako i na Istoku, o čemu svjedoči pojava relativno velikog broja studija, monografija i druge političke literature koja je pratila razvoj zbivanja u tim zemljama. Motivi zanimanja za istraživanje izuzetno složenih, dinamičnih i suvremenih društveno-političkih kretanja u nerazvijenim zemljama, kao i osnovni prilaz ovoj specifičnoj proble-

matici, bili su drugačiji na Zapadu i razlikovali su se od takvih ili sličnih istraživačkih zahvata na Istoku.

U ovom ćemo se radu osvrnuti na zanimanje nekih američkih politologa za političke sisteme i procese u nedovoljno razvijenim zemljama i ukazati na pokušaje uspoređivanja tih sistema s tzv. modernim zapadnim političkim sistemima.

Unatoč opsežnoj literaturi i relativnoj razvijenosti američke političke znanosti, pedesetih godina ovog stoljeća nema sistematskih zahvata, cjelovitih analiza i komparativnih istraživanja problematike suvremenih političkih sistema. Znanstvene rasprave i istraživanja tog područja kreću se u okviru pojedinačnih parcijalnih istraživačkih pothvata. Nedostatak sistematskih, cjelovitih i komparativnih istraživanja ove materije najvažniji je razlog nepostojanja razvijenog općeg znanstveno-teorijskog pristupa u proučavanju problematike suvremenih političkih sistema. Riječ je o nerazvijenosti teorije o političkim sistemima, posebno nerazvijenosti i nepostojanju svestranih i temeljitih objašnjenja dinamike društveno-ekonomskih i političkih promjena i znanstvene obrade onih dijelova koji se odnose na sistematsko uspoređivanje političkih sistema zemalja u razvoju.

Zato nije slučajno što je jedan od mogućih teorijskih pristupa istraživanju suvremenih političkih sistema i pokušaj njegove primjene u komparativnim istraživanjima suvremenih političkih sistema izložen u radovima jednog od najistaknutijih građanskih politologa, dugogodišnjeg profesora političkih znanosti na Stanfordovom Sveučilištu Gabriela A. Almonda, izazvao veliko zanimanje, ali i mnoge teorijske sporove, polemike, pa čak i sumnje u njegovu znanstvenu dosljednost i objektivnost.

U američkoj politologiji od ranih pedesetih godina mogu se zapaziti četiri teorijska pristupa u komparativnim istraživanjima suvremenih političkih fenomena.

Prvi proizlazi iz systemske teorije, drugi iz teorije kulture, treći iz teorije razvoja i četvrti iz teorije klasa. Najvažniji su predstavnici systemske teorije u američkoj političkoj znanosti David Easton, Gabriel A. Almond i Karl W. Deutsch, premda se oni znatno razlikuju u osobnim pristupima primjeni systemskih analiza.¹ Sva tri autora koriste *system* kao makro jedinicu u komparativnim analizama.

Almondova teorijska shvaćanja nastaju pod značajnim utjecajem antropologa Bronislawa Malinowskog i A. Radcliffe-Browna te sociologa Maxa We-

¹ Ukazujući na razliku između svoje »systemske analize« i one koju primjenjuju *of Political Life*, New York 1965) i Karl W. Deutsch u *Nervima vlasti* (Karl W. Easton u *Systemskoj analizi političkog života* (David Easton, *A Systems Analysis* Deutsch, *The Nerves of Government*, New York 1963), Almond je pisao da njegov pristup u knjizi *Comparative Politics: A Developmental Approach* proizlazi izravno iz teorije o podjeli vlasti i kreće se prema empirijskim istraživanjima. Na toj osnovi tretirane su i funkcije političkih institucija koje se javljaju kao posljedica širenja prava glasa i industrijalizacije, pojave političkih partija, grupa pritisa i masovnih medija. Easton i Deutsch, napose Deutsch, primjenjuju komunikacijski ili kibernetički model na politiku. Po Almondovim riječima, njegov pristup proizlazi iz tradicije političke teorije i poseže za konceptualnim instrumentarijem kojim se koristi u sociološku i komunikacijsku teoriju. Eastonov i Deutschov pristup, međutim, po Almondovu mišljenju proizlaze iz sociološke i komunikacijske teorije i usmjereni su prema teoriji politike. Navedeno prema: Gabriel Almond and G. Bingham Powell Jr., *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Boston 1966, str. 12, 13. i 14.

bera, Talcotta Parsonsa, Roberta K. Mertona i Mariona Levyja² s jedne strane i političke teorije interesnih grupa Davida Trumana s druge strane. Za ove teoretičare, prvenstveno za Talcotta Parsonsa i Mariona Levyja osnovna pretpostavka strukturalno-funkcionalnih analiza je da svi sistemi imaju strukture koje se mogu ustanoviti i da dijelovi ili elementi ovih struktura vrše funkcije unutar sistema koje imaju značenje samo s aspekta djelovanja sistema. One su ovisne o sistemu kao aktivnom entitetu s aspekta svoga postojanja i povezane su na takav način da su njihove aktivnosti ovisne jedna o drugoj.

Sistemi ne mogu biti definirani na takav način ako njihovi konstitutivni dijelovi nisu funkcionalno međuzavisni, a dijelovi sistema se mogu razumjeti samo s aspekta vršenja funkcija.

Prvi pokušaj konceptualizacije političkog sistema i stvaranje jednostavne klasifikacije političkih sistema na osnovi njihovih struktura i kultura Almond je izložio u svom radu *Komparativni politički sistem*³ objavljenom 1956, tri godine nakon što je David Easton objavio svoju veoma poznatu knjigu *Politički sistem*.⁴

Za razliku od ranijih pokušaja kompariranja političkih sistema koji su polazili od legalno-institucionalnih aspekata, Almond predlaže primjenu socioloških i antropoloških koncepata koji bi olakšali sistematsko uspoređivanje suvremenih političkih sistema. Pojam sistema Almond preuzima od Eastona. Sistem je »uključiv koncept koji pokriva sve odnose akcija relevantne za donošenje političkih odluka«. ⁵ Koncept sistema implicira »totalitet relevantnih jedinica«, interakcije između jedinica unutar totaliteta i stabilnost u ovim interakcijama koje on opisuje kao »mijenjanje ravnoteže« (»a changing equilibrium«). U svojim razmatranjima akcije političkog sistema Almond se oslanja na Maxa Webera⁶ i Talcotta Parsonsa. Isticanje akcije⁷ po Almondovu mišljenju omogućava da se izbjegne formalno-pravno opisivanje sistema. Umjesto na koncepte kao što su institucija, organizacija ili grupa, Almond predlaže ulogu i strukturu. On promatra sve političke aktivnosti s aspekta vršenja uloga. Svaki politički akter (pojedinaac ili grupa) vrši brojne uloge koje su ponekad komplementarne, a ponekad mogu doći u konflikt jedna s drugom. Uloga je, kao što ističu Parsons i Shils: »... organizirani sektor orijentacije sudionika (actora) koji konstituira i definira njegovu participaciju u procesu interakcije«. ⁸

2 Bronislaw Malinowski, *Magic, Science and Religion and other Essays*, Garden City 1954; A. R. Radcliffe-Brown, *Structure and Function in Primitive Society*, New York 1957; Talcott Parsons, *Essays in Sociological Theory, Pure and Applied*, New York 1959; Talcott Parsons and Edward Shils (eds.), *Toward a General Theory of Action*, Cambridge, Mass. 1951; Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York 1957; Marion Levy, *The Structure of Society*, Princeton 1952.

3 Gabriel A. Almond, »Comparative Political Systems«, »Journal of Politics«, Vol. 18. 1956.

4 David Easton, *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*, New York 1953.

5 Gabriel Almond, »Comparative Political Systems« u: Roy C. Macridis and Bernard E. Brown (eds.), *Comparative Politics, Notes and Readings*, Homewood, Illinois 1977, str. 81.

6 Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, New York 1947, str. 87.

7 Politički sistem je sistem akcije.

8 Talcott Parsons and Edward A. Shils (eds.), *Towards a General Theory of Action*, Cambridge, Mass. 1951, str. 28.

Uloge su, dakle, jedinice političkog sistema i one su u međusobnom djelovanju, a strukture su odnosi tih interakcija. Polazeći od uloge i strukture, Almond definira politički sistem kao skup međusobno djelujućih, odnosno međuzavisnih političkih uloga ili kao strukturu uloga. Ovakav koncept sistema i uloge treba po Almondovu mišljenju dalje razvijati, dodajući mu još neka druga bitna svojstva. Ta nova svojstva političkog sistema Almond izvodi iz Weberove definicije legitimnog monopola fizičke prinude nad datim teritorijem i stanovništvom.⁹ Političke sisteme karakterizira postojanje specijaliziranog aparata koji posjeduje legitimni monopol fizičke prinude.

Svoju početnu zamisao oko stvaranja teorijskog pristupa pogodnog za uspoređivanje suvremenih političkih sistema Almond je posebno razradio i izložio u cjelovitijem i sistematskijem obliku nekoliko godina kasnije u veoma poznatom zborniku¹⁰ posvećenom političkim sistemima nedovoljno razvijenih zemalja. Tu će teorijsku zamisao u svojim kasnijim radovima usavršavati, inovirati i razrađivati ali je u osnovi neće bitnije mijenjati.

U uvodnom dijelu Zbornika Almond ukazuje na potrebu stvaranja nove terminologije u oblasti teorije političkih sistema. Nova terminologija izražava nov način gledanja na političke fenomene. Ona uključuje nove nazive za stare stvari i neke nove izraze koji se odnose na djelatnosti i procese koji ranije nisu bili priznati kao aspekti politike. »Ova težnja prema novom pojmovnom jedinstvu vidljiva je — ističe Almond — kada uspoređujemo nove izraze sa starima. Tako, umjesto pojma 'država', ograničenog kakav on jest legalnim i institucionalnim značenjima, mi preferiramo upotrebu riječi 'politički sistem'; umjesto 'vlasti', što je također legalan pojam po značenju, mi radije počinjemo upotrebljavati pojam 'funkcije'; umjesto 'službi' (opet legalnih), mi preferiramo upotrebu izraza 'uloge'; umjesto 'institucija', što nas ponovo upućuje na formalne norme, 'organi' ('strukture'); umjesto 'javno mišljenje i podučavanje građana', što je formalno i racionalno po značenju, mi radije upotrebljavamo 'politička kultura' i 'politička socijalizacija'«. ¹¹ Almond nadalje ističe kako je jasno da oni ne dodaju samo nove izraze starom rječniku, već se prije nalaze u toku razvijanja novog rječnika. »I kad bismo otkrili sve naše karte, nije riječ samo o pojmovnom rječniku; riječ je o najavi novog koraka naprijed u suštini političke znanosti kao znanosti.« ¹²

U spomenutom radu Almond ističe da navedeni zbornik »predstavlja prvi pokušaj uspoređivanja političkih sistema 'područja u razvoju' i prvi pokušaj njihovog sistematskog uspoređivanja na osnovi određenih zajedničkih svojstava«. ¹³ Ukazujući na stanje u teoriji političkih znanosti, on tvrdi: »Ako, radi formuliranja ovih pitanja o funkcioniranju političkog sistema, potražimo pomoć u teoriji političke znanosti, vidjet ćemo da gledamo u ustajalu baru. Ništa se mnogo nije izmijenilo u funkcionalnoj teoriji politike od vremena dok-

9 Max Weber, *Essays in Sociology*, New York 1964, str. 78. Mehanizam legitimne prinude u Weberovom značenju identificiran je s političkom vlašću. Politička vlast je vlast koja se vrši nad određenim teritorijem i stanovništvom uz primjenu monopola legitimne fizičke prinude, a vlast je mogućnost provedbe svoje volje i protiv otpora drugih.

10 Gabriel A. Almond and James S. Coleman (eds.), *The Politics of the Developing Areas*, Princeton 1960.

11 G. Almond and J. Coleman, nav. dj., str. 4.

12 Isto, str. 4.

13 Isto, str. 13.

trine o podjeli vlasti i žive diskusije o njoj za vrijeme velike ere stvaranja američkog ustava.¹⁴

Almond polazi od teze da svi politički sistemi imaju zajednička obilježja koja u svrhu stvaranja teorije i analiza mogu biti konceptualizirana i služiti kao osnova za komparativni studij političkih sistema u nedovoljno razvijenim zemljama, kao i procesa koji se u njima odvijaju, te omogućiti njihovo uspoređivanje s političkim sistemima i procesima u razvijenim zemljama Zapada.

Almond ističe četiri takve karakteristike: prvo, svi politički sistemi imaju političke strukture koje se mogu označiti kao »legitimni odnosi interakcija«. Drugo, bez obzira na razlike među sistemima i strukturama, iste političke funkcije vrše svi politički sistemi. Treće, sve političke strukture vrše brojne funkcije, one su »mnogofunkcionalne«. I četvrto, svi politički sistemi kao podsistemi društva uvijek su mješavina moderne i tradicionalne kulture.¹⁵ S razvojem sistema strukture postaju specijaliziranije, a posljedica toga je da tradicionalni aspekti kulture slabe, međutim, oni neće posve nestati.

Svaki od elemenata u sistemu vrši određenu funkciju s ciljem da pridone-se održavanju sistema, odnosno njegovoj ravnoteži. Pojam ravnoteže predmet je mnogih kritičkih analiza.¹⁶ Obično se kaže da ravnoteža unutar sistema postoji ako »nijedna varijabla ne mijenja svoju poziciju ili odnos s obzirom na druge varijable«. To je stanje u kojem su varijable prilagođene jedna drugoj tako da ostvaruju stanje harmonije, stabilnosti ili ravnoteže.

Insistiranje na stabilnosti sistema i suprotstavljanje promjenama u svakom slučaju neprihvatljivo je s marksističkog stajališta i ono ne može objašnjavati dinamiku društveno-ekonomskih i političkih procesa. Posebno se s tog aspekta ne mogu objasniti na zadovoljavajući način proturječnosti koje se javljaju u nedovoljno razvijenim zemljama.

Politički sistemi mogu se po Almondovu mišljenju komparirati s aspekta načina na koji se (kroz mehanizme ili strukture) funkcije vrše. Almond prvo ustanovljuje funkcije državne zajednice u modernim zapadnim sistemima, a tada slijedi njegova analiza političke modernizacije u političkim sistemima zemalja u razvoju istraživanjem kako se ove funkcije, koje su povezane s određenim političkim aktivnostima u zapadnim sistemima, vrše u zemljama u razvoju. On smatra da svatko tko želi razumjeti proces modernizacije u tzv. ne-zapadnim društvima prvo mora biti sposoban da razumije procese razvoja u društvima koja se mogu nazvati modernim ili zapadnim društvima.¹⁷

Politički sistem je sistem interakcija koje se mogu naći u svim nezavisnim društvima, a koje vrše funkcije integracije i adaptacije (unutar tih i vis á vis drugih društava) putem upotrebe ili prijetnje upotrebom više ili manje legitimne fizičke prinude. Politički sistem je legitimni, podržavajući poredak ili transformirajući sistem u društvu. . . Legitimna sila je prijetnja koja kola kroz inpute i outpute političkog sistema, dajući mu specijalnu kvalitetu i istaknuto mjesto i koherentnost kao sistemu.¹⁸

14 Isto, str. 13.

15 Isto, str. 11.

16 David Easton, »Limits of Equilibrium Model in Social Research« u: H. Eulau (ed.) *Political Behaviour: A Reader in Theory and Research*, Glencoe, Ill. 1959, str. 397-404.

17 G. Almond and J. Coleman, nav. dj., str. 16 i 64.

18 Isto, str. 7.

Stavljajući u centar političkog sistema *mehanizam legitimne prinude* (odnosno državu kao osnovnu političku instituciju), Almond razlikuje dvije osnovne vrste procesa koje naziva *input* i *output* funkcijama. U *input* funkcije uključuje političku socijalizaciju i regrutaciju, interesnu artikulaciju, interesnu agregaciju i političku komunikaciju, a u *output* funkcije donošenje propisa, i presuđivanje po tim propisima. Ovdje nas Almond suočava sa stvaranjem novih koncepata za tradicionalno priznate ili drugačije nazivane aktivnosti. Po mišljenju Mortona R. Davisa i Vaughana A. Lewisa, svrha toga je da se pomakne naglasak s institucija koje se mogu različito nazivati u raznim političkim sistemima i zamijeniti ih kategorijama funkcionalnih koncepata, tj. aktivnostima koje ove institucije vrše.¹⁹

Dok *output* funkcije odgovaraju tradicionalnoj podjeli vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, i kao takve u najužoj su vezi s aktivnostima vlade, Almond dokazuje odlučujuću važnost *input* funkcija za utvrđivanje karakteristika političkih sistema zemalja u razvoju.

Politička socijalizacija je proces koji počinje u porodici, nastavlja se kroz školovanje ili pak pod utjecajem različitih dobrovoljnih asocijacija, religioznih grupa ili drugih oblika u kojima se ljudi pripremaju za vršenje određenih političkih funkcija. Ona potiče ljude na participaciju u političkoj kulturi društva i ima za posljedicu političku regrutaciju ljudi za specijalizirane uloge u političkom sistemu.

Interesna artikulacija je izražavanje političkih interesa i zahtjeva putem interesnih grupa i političkih stranaka, dok je interesna agregacija povezivanje i srašćivanje artikuliranih interesa i zahtjeva putem političkih stranaka. Politička komunikacija služi za prenošenje svih spomenutih političkih funkcija.

Politički sistemi mogu se uspoređivati s aspekta stupnja do kojega su njihove političke strukture specijalizirane, odnosno s aspekata razvijenosti struktura za vršenje određenih funkcija. Uspoređivanjem ove dvije grupe procesa (*input* i *output* funkcija) u nedovoljno razvijenim zemljama i u političkim sistemima zemalja Zapada autori su došli do zaključka da su u razvijenim sistemima strukture specijalizirane, političke uloge diferencirane, a funkcije specifične. Moderne političke sisteme karakterizira mješovit karakter, tj. istovremeno postojanje tradicionalnih i modernih aspekata odnosno elemenata političke kulture.

U pogledu političkih sistema u zemljama Afrike, Azije i Latinske Amerike, na osnovi uspoređivanja s modernim političkim sistemima, autori ističu da političke sisteme u nedovoljno razvijenim zemljama karakterizira postojanje tradicionalne strukture. Dok je opća karakteristika modernog političkog sistema postojanje relativno visokog stupnja diferencijacije, eksplicitnosti i funkcionalnih razgraničenja političkih od upravnih organa, u zemljama u razvoju takva oštra razgraničenja i diferencijacija između pojedinih organa ne postoje.

Analizirajući političku socijalizaciju u zemljama u razvoju autori su zapažili fragmentarnost njihove političke kulture, koja je po njihovu mišljenju odraz sukoba urbanog, modernog društva s tradicionalnim društvima i domorodačkim političkim kulturama.²⁰ Političko regrutiranje u nedovoljno razvijenim zemljama karakterizira neformalnost i partikularizam. Političko regruti-

19 Morton R. Davies and Vaughan A. Lewis, *Models of Political System*, London 1971, str. 39.

20 G. Almond and J. Coleman, nav. dj., str. 26—31 i 544—545.

ranje za vršenje pojedinih političkih funkcija vrši se na osnovi srodstva, prijateljstva, vjerske pripadnosti ili nekih drugih tradicionalnih elemenata.²¹ U pogledu izražavanja interesa, odnosno političke funkcije interesne artikulacije, autori ističu da u većini istraživanih i proučavanih nedovoljno razvijenih zemalja postoje sličnosti u karakteru interesa kao i u stupnju i načinu na koji se interesi izražavaju. Partikularistički ekonomski i profesionalni interesi su uglavnom latentni i ne artikuliraju se preko funkcionalno specifičnih asocijacija.²² Autori navode četiri vrste struktura preko kojih se mogu izražavati interesi u ovim zemljama. To su institucionalizirane interesne grupe, neasocijativne interesne grupe (etničke, religiozne, statusne i sl.), anomične interesne grupe (demonstracije, pobune i sl., koje nemaju trajniji karakter) i napokon tzv. asocijativne interesne grupe (sindikati, organizacije biznismena ili industrijalaca). Važnost ova četiri oblika interesnih grupa nije jednako značajna u svim nerazvijenim zemljama. Dominantno mjesto pripada lokalnim neasocijativnim grupama kojih je pripadnost određena etničkim, vjerskim, rasnim, lingvističkim, statusnim ili nekim drugim sličnim kriterijem. Značajno mjesto u nekim nedovoljno razvijenim zemljama pripada institucionaliziranim interesnim grupama u kojima važnu ulogu ima vojska i birokracija, a ponegdje i vjerske grupe.²³ Autori ističu da su i narodnooslobodilački pokreti u nedovoljno razvijenim zemljama utjecali na izražavanje interesa.

U zemljama kao što je Nigerija gdje su pokreti imali masovnu osnovu stimulirano je organiziranje svih tipova interesa.²⁴ Nacionalni lideri ujedinili su funkcionalno specifične i funkcionalno difuzne interese grupa koje su sudjelovale u pokretu »ne putem kompromisa koji bi imao za cilj zadovoljavanje ili usklađivanje različitih interesa, već putem subsumiranja ciljeva svih interesa pod novi 'nacionalni interes'«. ²⁵

Dok se interesna agregacija u modernim političkim sistemima manifestira putem političkih stranaka, dotle u nekim političkim sistemima zemalja u razvoju (napose u autoritarnim i primitivnim) teško da se mogu diferencirati funkcije interesne artikulacije od interesne agregacije i funkcije donošenja propisa. Te se funkcije u ovim zemljama često podudaraju, a distinkcije između interesne artikulacije i interesne agregacije, ukoliko postoje, veoma su fluidne.

Uzimajući kao osnovicu razlike u karakteru i položaju partija, autori klasiificiraju partijske sisteme na: autoritativne (a ove opet na totalitarne), dominantne-ne-autoritativne, kompetitivne — dvopartijske sisteme i kompetitivne — višepartijske sisteme. Autoritativni (totalitarni) i dominantni-ne-autoritativni tip partijskog sistema prema mišljenju autora odgovara nedovoljno razvijenim zemljama. S obzirom na metodu koju koriste političke partije u procesu okupljanja interesa, autori ih dijele na: svjetovne (ili »pragmatske«), na apsolutno-vrijednosno orijentirane ili ideološke i na partikularističke ili tradicionalne partije.

Napokon, u pogledu funkcije političke komunikacije, Almond ističe da u onim političkim sistemima koji imaju homogene političke kulture i autonomne i diferencirane strukture interesne artikulacije i agregacije postoje veoma

21 Isto, str. 546.

22 Isto, str. 548.

23 Isto.

24 Isto, str. 549.

25 Isto, str. 550.

autonomni i diferencirani komunikacijski mediji. Autonomija komunikacijskih medija omogućuje slobodno pritjecanje informacija iz društva prema državnoj zajednici. U većini modernih političkih sistema, za razliku od tradicionalnih ili primitivnih, koriste se najmoderniji mehanizmi obavještanja, a specijalizirane komunikacijske strukture su autonomne i neutralne. U nedovoljno razvijenim zemljama gdje je politička kultura fragmentarna, a obrazovna i kulturna razina velikog broja stanovništva niska, uspješno ostvarivanje ove funkcije ozbiljno je otežano. U mnogim afro-azijskim i latinoameričkim zemljama postoji velik diskontinuitet u političkim komunikacijama, a on koincidira s fragmentarnom političkom kulturom.²⁶

Na kraju ove analize autori ukratko ukazuju na tzv. output funkcije u mehanizmu političkog sistema, tj. na donošenje propisa, primjenu propisa i presuđivanje po tim propisima.²⁷ S obzirom na ove funkcije — donošenje propisa, primjenu i presuđivanje — autori ističu da je u ovoj oblasti uspješno praćenje tih procesa znatno otežano zbog neodređenosti formalnih organa političkog upravljanja u mnogim nezapadnim zemljama. Uspoređujući output funkcije (donošenje propisa, primjenu propisa i presuđivanje po tim propisima) u razvijenim političkim sistemima na Zapadu s istim političkim funkcijama u političkim sistemima zemalja u razvoju, autori su došli do zaključka da se u većini nerazvijenih zemalja osjeća jak utjecaj političkih institucija zapadnih zemalja na formalne organe vlasti koji donose i primjenjuju propise.²⁸ U nerazvijenim zemljama formalne strukture vlasti su neodređene, a razgraničenja između organa političkog upravljanja to slabije izražena što su politički sistemi tradicionalniji. Legislativna tijela su manje uspješna u donošenju propisa od egzekutive, a ova je po pravilu jedina stvarna vlast. U ovim zemljama lokalni organi vlasti pokazuju tendenciju da budu asimilirani od tradicionalnih, plemenskih struktura.

Poistovjećujući proces modernizacije s procesom »pozapadnjivanja«, autori političke sisteme zemalja u razvoju klasificiraju prema stupnju sličnosti njihove političke organizacije društva s formalnom strukturom organa političkog upravljanja na Zapadu (tj. s oblicima buržoaske parlamentarne demokracije). Polazeći od ovih kriterija, oni navode sljedeće tipove političkih sistema: političku demokraciju, završnu kolonijalnu demokraciju, modernizirajuću oligarhiju, kolonijalnu i rasnu oligarhiju i tradicionalnu oligarhiju.

Političku demokraciju kao tip političkog sistema karakterizira harmonično povezivanje i prilagođavanje modernog i tradicionalnog dijela društva. Politička kultura je homogena, a zapaža se i relativno visok stupanj diferencijacije i funkcionalnog razgraničenja između političkih i upravnih organa.²⁹

Tutorsku demokraciju prema autorima karakterizira s jedne strane prihvaćanje demokratskih oblika državne zajednice kao i opredjeljivanje za poštovanje demokratskih normi (opće pravo glasa, sloboda govora i udruživanja), a s druge fragmentarna politička kultura. Vršenje političkih i upravnih funkcija vrši se na način koji odražava odvojenost modernih i tradicionalnih struktura.

²⁶ Isto, str. 557.

²⁷ Isto, str. 45—52 i 556—557.

²⁸ Autori ističu da protivljenje zapadnim propisima nije obično značilo i odupiranje zapadnim institucijama. Mnoge zemlje u razvoju uzimale su kao model parlamentarni sistem neke zapadne zemlje s kojom su bile najneposrednije povezane.

²⁹ Isto, str. 563.

Završna kolonijalna demokracija je prijelazni i privremeni tip političkog sistema u kojem se vlast kolonijalne uprave postepeno gubi: ona osigurava poredak dok nova elita ne preuzme posvemašnju odgovornost za funkcioniranje sistema.

Zajedničko obilježje svih triju oligarhijskih oblika (tj. modernizirajuće, kolonijalne, odnosno rasne i tradicionalne oligarhije) političkih sistema je koncentracija vlasti u rukama vojske, birokracije, rasne ili tradicionalne elite i suspenzija ustavnih garancija.

Nasuprot zajedničkim obilježjima među njima postoje i značajne razlike. Dok se modernizirajuća oligarhija po svojim karakteristikama približava tutorskoj demokraciji, u kolonijalnoj i rasnoj oligarhiji funkcionira politički dualizam u društvu, u kojem je većinski dio stanovništva (na rasnoj osnovi) isključen iz političkog procesa (Južna Afrika), a u tradicionalnoj oligarhiji vlast je koncentrirana u rukama tradicionalne elite, odnosno apsolutnog monarha. Većina stanovništva isključena je iz političkog života.

»Funkcionalna teorija državne zajednice, koju smo naprijed izložili — ističe Almond — izdvaja elemente državne zajednice u obliku koji konačno može omogućiti statističke i možda matematičke formulacije. Izdvojili smo, u stvari, političke funkcije od političke strukture. Drugim, riječima, izdvojili smo dvije kategorije elemenata; političkih sistema s aspekta mogućnosti vršenja specifičnih funkcija od strane specifičnih organa.«³⁰

Almondov koncept političkog sistema koji smo u kratkim crtama izložili bio je predmet mnogih kritika. Nedostaci i slabosti Almondova i Colemanova koncepta strukturalno-funkcionalne analize (na koje ćemo ukazati kasnije) uočeni su već i u okviru same građanske političke teorije.

Nastojeci da uvaži neke kritičke primjedbe i otkloni koliko-toliko slabosti svoje analize, prije svega one koje su se odnosile na shvaćanje političkog sistema kao jedne stabilne tvorevine u kojoj se promjene postepeno odvijaju, kao i na one koje se zalažu za statičnost i ravnotežu ili harmoniju dijelova sistema, Almond u svoju teoriju uvodi pojam *političke promjene i političkog razvoja*.

Jedan od Almondovih kritičara, Michael Lofchie, u članku »Political Theory and African Politics«³¹ ističe da je osnovna slabost funkcionalističke analize Almonda i Colemanova shvaćanje političkog sistema kao jedne stabilne tvorevine u kojoj se promjene postepeno događaju. »Za politologe koji se bave afričkim pitanjima i koji se suočavaju s problemima utvrđivanja uzroka vojnih udara, objašnjenja permanentnog kaosa u najvećim afričkim državama i raširenim tendencijama ka personalističkim ili birokratskim režimima, ova bi analiza — u najboljem slučaju — imala ozbiljnih nedostataka.«³²

Dok je u zborniku *Politika zemalja u razvoju* Almond isticao istraživanje procesa koji podržavaju stabilnost sistema, u knjizi *Komparativna politika: razvojni pristup*,³³ koju objavljuje zajedno s Powellom šest godina kasnije, dopušta mogućnost poremećaja ravnoteže sistema. Iz različitih razloga procesi

30 Isto, str. 59.

31 Michael F. Lofchie, »Political Theory and African Politics« u: »Modern African Studies«, br. 1, 1968. Navedeno prema: Zoran Atanacković, *Politički sistemi nedovoljno razvijenih zemalja, Osvrt na Alžir*, Beograd 1971, str. 48.

32 Zoran Atanacković, *nav. dj.*, str. 48.

33 Gabriel A. Almond and G. Bingham Powell Jr., *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Boston 1966.

moгу postati disfunkcionalni prema sistemu. Disfunkcionalni procesi vode do pritisaka na mehanizam legitimne prinude (politički sistem), a ovi mogu mijenjati sistem ili uzrokovati njegovu dezintegraciju. Almond ističe kako njegova ranija analiza političkih sistema nije isticala istraživanje onih odnosa kojima bi se objašnjavalo kako se i zašto politički sistemi mijenjaju.

Politički sistem kako ga autori prezentiraju sastoji se od međusobno zavisnih dijelova. Ovi dijelovi uključuju institucije vlasti ali također i »sve strukture u njihovom političkom aspektu.«³⁴ »Međuzavisnost« dijelova podrazumijeva da promjena svojstava pojedinih dijelova sistema utječe na promjenu drugih dijelova i sistema u cjelini.

Drugo, Almond želi istaknuti dinamičnost sistema uvođenjem elementa političkog razvoja u svoj pristup proučavanju političkih sistema.

Treće, on ističe da politički sistem valja promatrati kao cjelinu koja oblikuje okolinu ili koja je i sama oblikovana svojom okolinom.³⁵

Almond i Powell unose u svoj modificirani koncept političkog sistema mnoge nove pojmove koje definiraju i potanko analiziraju u svom radu. Funkcioniranje političkog sistema autori promatraju i analiziraju na tri različite razine (*vidjeti priloženi dijagram*). Prva razina odnosi se na *funkcije konverzije*: interesnu artikulaciju, interesnu agregaciju, političku komunikaciju, donošenje propisa, primjenu propisa i presuđivanje po tim propisima. Načine i mehanizme kroz koje politički sistem transformira input funkcije (npr. *zahtjeve* koji dolaze od različitih društvenih grupa) u output funkcije (npr. *odluke i akcije* državnih organa vlasti) i reagira na inicijalne poticaje Almond naziva *proces konverzije*. U političkom sistemu proces konverzije podrazumijeva načine na koje se zahtjevi i podrške političkom sistemu transformiraju u autoritarne odluke i kako se one ostvaruju. Funkcije konverzije razlikuju se od onih funkcija koje su usmjerene na održavanje i prilagođavanje sistema (tj. funkcije socijalizacije i regrutacije). Funkcije konverzije nalaze se u određenoj relaciji spram input funkcija (tj. zahtjeva i podrške) s jedne i output funkcija (odluke i akcija) s druge strane. Zahtjevi se izražavaju putem interesne artikulacije, a povezuju putem interesne agregacije.

Druga razina funkcioniranja političkog sistema odnosi se na djelovanje »individualnog« političkog sistema u njegovoj okolini. Ovaj aspekt odnosi se na funkcioniranje sistema s obzirom na sposobnosti sistema i njegove funkcije: regulaciju, ekstrakciju, distribuciju i simbolična reagiranja. Primjenjujući ove funkcije na totalitarne i demokratske političke sisteme, autori su došli do zaključka da su u demokratskim društvima output funkcije — regulacija, ekstrakcija i distribucija — pod znatno jačim utjecajem input funkcija — zahtjeva — koje dolaze od različitih društvenih grupa nego u totalitarnim sistemima. Zbog toga su ova društva po njihovoj ocjeni »visoko responsive sposobnosti«. Suprotno tome, totalitarna društva su manje responsive (slabije reagiraju) na zahtjeve koji dolaze iz društva kao i na zahtjeve koji dolaze iz međunarodne okoline.

»Ovi koncepti regulativne, ekstraktivne, distributivne i responsive sposobnosti sistema su načini strujanja aktivnosti u politički sistem i iz političkog sistema. Oni nam govore kako sistem djeluje u svojoj okolini, kako je oblikuje i kako je sam od nje oblikovan.«³⁶

34 Nav. dj., str. 18.

35 Isto, str. 13 i 14.

36 Isto, str. 29.

I najzad, treća razina funkcioniranja odnosi se na način na koji se politički sistem održava ili adaptira na pritiske usmjerene na mijenjanje sistema kroz jedan duži period. Funkcija održava i adaptiranja prilogađavanja uključuje političku socijalizaciju i regrutaciju.

Teorija političkog sistema kako su je zamislili autori zasniva se na razumijevanju odnosa između ove tri razine i odnosa funkcija na svakoj pojedinoj razini. Budući da sistem djeluje na različitim razinama funkcioniranja, »teorija političkog sistema« čini okvir koji ustanovljuje i objašnjava »odnose između ovih različitih razina funkcioniranja — funkcija sposobnosti i funkcija konverzije, održavanja i adaptacije sistema — i djelovanje funkcija na svakoj razini«. »Teorija političke promjene« se, međutim, bavi »onim transakcijama između političkog sistema i njegove okoline koje utječu na glavne promjene u vršenju sistema«. ³⁷

Već smo ranije istaknuli da je ono što daje posebno obilježje i kvalitetu političkom sistemu upotreba ili prijetnja upotrebom legitimne fizičke prinude. »Legitimna sila«³⁸ je prijetnja koja struji kroz akcije političkog sistema dajući mu posebnu kvalitetu i važnost te koherentnost kao sistemu.«³⁹ Input funkcije koje izlaze iz njega kao rezultat određene politike nalaze se u relaciji prema legitimnoj fizičkoj prinudi, i to bez obzira na karakter, intenzitet ili količinu zahtjeva.

Drugi važan aspekt u koncepciji političkog sistema odnosi se na pojam »granice« i okoline. Granica je dobila osobitu važnost u sistemskoj teoriji, a ona dijeli procese interakcija u inpute — konverziju i outpute. Procesi u kojima funkcije inputa i outputa povezuju politički sistem s drugim društvenim sistemima čine transakcije između sistema i njegove okoline, dok proces konverzije nastaje unutar samog političkog sistema.⁴⁰

Budući da je u ovom modificiranom konceptu političkog sistema riječ o razvojnom aspektu uloga i struktura,⁴¹ glavni aspekt razvoja ili transformacije političkog sistema prema autorima podrazumijeva diferencijaciju uloga ili strukturalnu diferencijaciju. Diferencijacija je prema Almondu i Powellu proces u kojem dolazi do promjena uloga u smislu da postaju specijaliziranije, autonomnije ili nastaju novi tipovi uloga i struktura. Kad autori govore o diferenciranosti uloga, misle na promjene koje se događaju u odnosima između uloga, između struktura ili između podsistema.

Psihološku dimenziju političkog sistema čini politička kultura. Politička kultura je odnos individualnih stavova i orijentacije pojedinaca prema političkom sistemu. Politički stavovi i orijentacije pojedinaca u društvu posljedica su procesa političke socijalizacije. S političkom kulturom najuže su povezana još dva procesa: politička socijalizacija i sekularizacija. Sekularizacija kulture

37 Gabriel Almond, »A Developmental Approach to Political Systems« u: »World Politics«, Vol. XVII, No. 2, 1965, str. 191.

38 Ovdje se autori pozivaju na Weberovu upotrebu mehanizma legitimne prinude. Vidjeti: Max Weber, *Politics as a Vocation*, u: Max Weber, *Essays in Sociology* (ed.), Hans H. Gerth and C. Wright Mills, New York 1946, str. 77-78.

39 Gabriel Almond and Bingham Powell, *nav. dj.*, str. 17 i 18.

40 *Isto*, str. 21.

41 Pod strukturuom autori podrazumijevaju primjetljive aktivnosti koje čine politički sistem. Određeni dio aktivnosti pojedinaca koji su uključeni u politički proces čine uloge. Jedna od osnovnih jedinica političkog sistema je politička uloga. Određeni skup uloga koje se nalaze u određenom odnosu jedan s drugim čine strukture.

DIJAGRAM ALMONDOVA POLITIČKOG SISTEMA I RAZINE FUNKCIJE

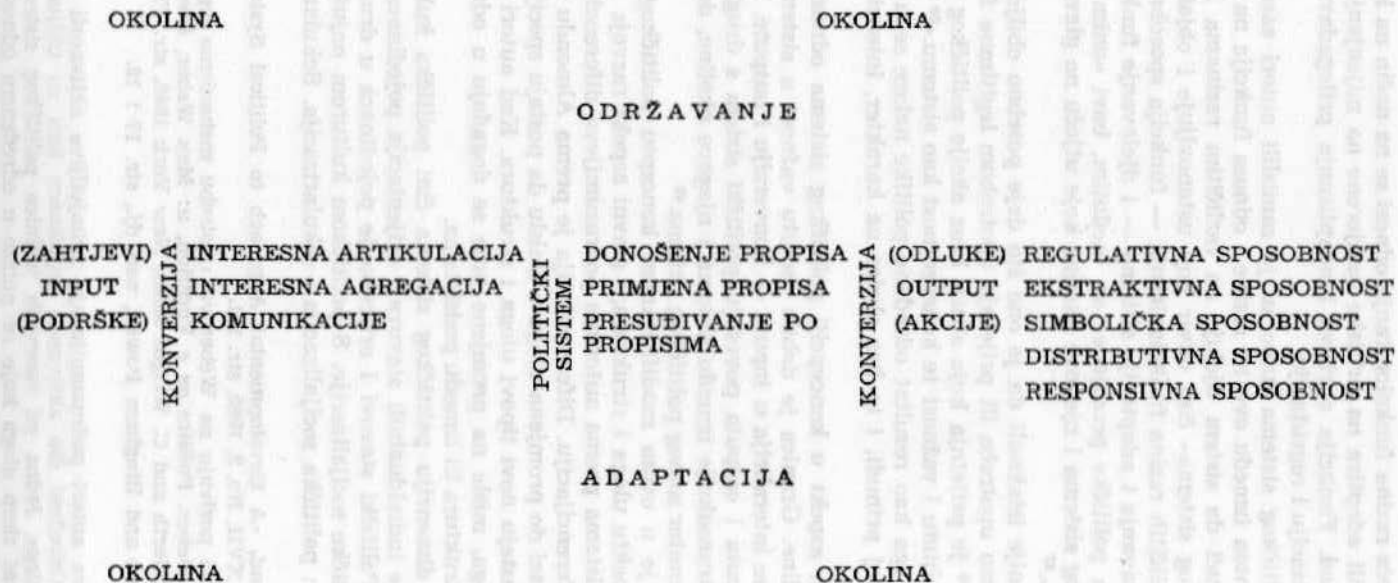

Tabela iz: RONALD H. CHILCOTE, *Theories of Comparative Politics, The Search for a Paradigm*, Westview Press- Bolder, Colorado 1981, str. 167.

je proces u kojem ljudi postaju krajnje racionalni u svojim političkim akcijama. »Sekularizacija kulture je — kako ističu autori — proces u kojem tradicionalne orijentacije i stavovi ustupaju mjesto dinamičnijem procesu u donošenju odluka, u prikupljanju informacija, u procjeni informacija...⁴²

Polazeći od shvaćanja da se politički sistem sastoji od interakcija uloga, struktura i podsistema i stavljajući u njegov centar mehanizam legitimne prinude, autori razlikuju input funkcije, koje dolaze iz okoline ili iz samog političkog sistema, a koje se zatim procesom konverzije unutar sistema transformiraju u output funkcije kojih je produkt, tj. određena politika odlazi u okolinu sistema.

Polazeći od Eastonove systemske analize Almond razlikuje dvije vrste input funkcija: zahtjeve i podrške.⁴³ Kao što postoje različite vrste zahtjeva, tako se mogu zapaziti i različite vrste podrške sistemu. Ako se želi komparirati jedna vrsta političkog sistema s drugom ili pojedini sistem s drugim, potrebno je uspoređivati systemske sposobnosti, funkcije konverzije i funkcije konverzije i funkcije održavanja i adaptacije te međusobne odnose između ove tri razine funkcija. Promjena u sposobnosti sistema povezana je s promjenama u vršenju funkcija konverzije, a ove promjene nalaze se u određenom odnosu prema promjenama u političkoj socijalizaciji i regrutaciji.

Da bi se različiti politički sistemi mogli komparirati i klasificirati, autori predlažu nekoliko zajedničkih karakteristika sistema. Prvo, svi politički sistemi mogu se komparirati s aspekta odnosa između funkcija i struktura. Naime, autori polaze od pretpostavke da se »sve političke funkcije mogu u nekom smislu, naći u svim političkim sistemima i da svi politički sistemi uključujući i one najjednostavnije imaju političke strukture.«⁴⁴ Druga značajna karakteristika je da svi politički sistemi imaju mješovite političke strukture. Razlika između najprimitivnijeg i najmodernijeg društva prema autorima je u relativnoj dominaciji, odnosno u stupnju i distribuciji racionalnih, neformalnih, partikularističkih ili tradicionalnih i modernih aspekata, odnosa i stavova u njihovoj političkoj strukturi i kulturi.

Da bi istaknuo *dinamični* a ne *statični aspekt* u svom pristupu proučavanju suvremenih političkih sistema kao i analizu *procesa* a ne *strukture*, Almond uvodi u svoju teoriju pojam političke promjene i političkog razvoja. S tim u vezi postavlja se pitanje iz kojih izvora dolaze zahtjevi koji mogu izazvati sposobnosti sistema? Almond identificira tri takva izvora: 1) sam politički sistem, 2) socijalne grupe iz okoline političkog sistema i 3) drugi politički sistemi.⁴⁵ Poticaji iz ova tri izvora mogu dovesti do promjena u veličini i sadržaju pritjecanja input funkcija stavljajući postojeću političku strukturu i kulturu »pod pritisak«. Drugim riječima, do političkog razvoja prema Almondu dolazi onda kad postojeća struktura i kultura političkog sistema postaju nesposobne da se bore s problemima ili izazovima bez daljnje strukturalne diferencijacije i kulturne sekularizacije.

Politički razvoj prema Almondu znači »porast diferencijacije i specijalizacije političkih struktura i porast sekularizacije političke kulture.«⁴⁶ Ukoliko

42 Isto, str. 24 i 25.

43 Isto.

44 Gabriel Almond and Bingham Powell, *nav. dj.*, str. 31.

45 Isto, str. 193.

46 Isto, str. 105.

dođe do takvog razvoja, povećat će se efikasnost političkog sistema, odnosno povećat će se njegove sposobnosti. Ali razvoj može imati i negativne ili regresivne posljedice u slučaju opadanja sadržaja i veličine pritjecanja input funkcija. Ovisno o efikasnosti odnosno sposobnosti struktura da vrše funkcije održavanja i konverzije, sistemi se mogu adaptirati, dezintegrirati ili mijenjati kao odgovor na promjene koje su nastale »pod pritiskom« u njihovoj vlastitoj okolini ili od strane drugih političkih sistema. S tog aspekta može se vidjeti ili predvidjeti da li će se neki sistem razviti do stupnja stabilnosti ili će doći do njegove dezintegracije ili će pak prolaziti kroz proces mijenjanja od jednog tipa političkog sistema u drugi. Taj proces mijenjanja različit je od procesa adaptacije, putem koje politički sistem prolazi kroz postepene promjene u svojoj strukturi. Po Almondovu mišljenju sistem je stabilan kad je pritjecanje input i output funkcija takvo da se input funkcije transformiraju na način koji nije rezultat nekog »pritiska« nametnutog sposobnosti sistema.⁴⁷ Almond navodi: »Marksistička teorija prezentira argumente da klasna struktura društva određuje strukturu i proces političkog sistema i njegovo vršenje kako u društvu tako i u međunarodnoj okolini. Marksistički teoretičari vjeruju — ističe Almond — da kapitalistički oblik društva proizvodi politički sistem koji djeluje u interesu dominirajuće buržoazije.«⁴⁸ Govoreći o »stupnjevimá« razvoja koje pobliže označava terminima diferencijacije, autonomije i sekularizacije i koje upotrebljava kao polaznu točku u svojim analizama, Almond ističe da je snaga znanstvene teorije u njezinoj sposobnosti da generalizira i predviđa. Almond ističe: »... dok se Marxovo insistiranje da ekonomski događaji oblikuju oblike političke interakcije djelomično može prihvatiti, dotle su se Marxova predviđanja o prirodi klasne borbe u razvijenim zemljama pokazala pogrešnim.«⁴⁹ Almond se ne upušta u analizu navedenih tvrdnji, međutim priznaje činjenicu da je Marxova misao policažno djelovala na neke poznate sociologe našeg vremena u smislu da se posvete kako kaže Almond »poboljšanju« (ili reformuliranju) Marxovih analiza uzimajući u obzir nove informacije.

Stvaranjem novih nezavisnih država na tlu Afrike i Azije i konstituiranjem novih političkih sistema, došlo je do teškoća u klasificiranju tih političkih sistema, budući da su se u njima miješali arhaični i moderni institucionalni oblici. Polazeći od stupnja diferencijacije struktura i sekularizacije kulture, Almond predlaže podjelu političkih sistema u tri osnovne grupe. U prvu kategoriju svrstava sve one političke sisteme kojima nedostaju političke strukture, odnosno u kojima postoji minimum diferencijacije struktura i koje prati

47 Pod sposobnošću sistema Almond razumijeva širinu do koje se sistem može uspješno boriti s input funkcijama. Analiza sistema s aspekta sposobnosti je način otkrivanja onih elemenata i mehanizama koje politički sistem posjeduje kao neophodne za njegovo održavanje. *Ekstraktivna* sposobnost političkog sistema odnosi se na opseg sposobnosti sistema u izvlačenju materijalnih i ljudskih resursa iz okoline — domaće i međunarodne. *Regulativna* sposobnost odnosi se na vršenje kontrole od strane političkog sistema nad ponašanjem pojedinaca i grupa. *Distributivna* sposobnost odnosi se na alokaciju dobara, službi, počasti, statusa ili drugih podobnosti iz političkog sistema pojedincima ili društvenim grupama. *Simbolična* sposobnost je udio djelotvornih simbola koji struje iz političkog sistema u društvo i u međunarodnu okolinu. Dok su ekstraktivna, regulativna, distributivna i simbolična sposobnost način opisivanja odnosa output funkcija političkog sistema s obzirom na vlastitu i međunarodnu okolinu, *responsivna* sposobnost političkog sistema je odnos između funkcija inputa i outputa.

48 *Isto*, str. 191.

49 *Isto*, str. 300—301.

difuzna, parohijalna kultura. Takve sisteme naziva *primitivnim političkim* sistemima. U tim sistemima ekonomske, političke i religiozne uloge nalaze se koncentrirane u rukama jednog lidera. U drugu kategoriju ulaze sistemi s diferenciranim vladavinsko-političkim strukturama koje karakterizira ovisna ili podređena politička kultura. Takav tip političkih sistema Almond naziva *tradicionalnim političkim sistemima*. U treću kategoriju ulaze politički sistemi s diferenciranim političkim infrastrukturama (političkim partijama, internim grupama i masovnim medijima komunikacija) i razvijenim oblicima participacijske kulture. Takvu vrstu političkih sistema Almond naziva *modernim političkim sistemima*, a oni mogu imati moderne demokratske i autoritarne oblike.⁵⁰ Unutar svake od triju osnovnih grupa političkih sistema postoje podsistemi koji se međusobno razlikuju prema stupnju autonomije i mogućnosti daljnje diferenciranosti struktura i sekularizacije kulture.

U kasnijim svojim radovima⁵¹ Almond minimalno modificira izloženi koncept političkog sistema ali ga u osnovi ne mijenja. Tako npr. u knjizi *Comparative Politics Today: A World View* (1974) nakon što je izložio konceptijski okvir koji mu služi za kompariranje političkih institucija, procesa i politike a na osnovi prikupljene građe i proučavanja šest veoma različitih političkih sistema (britanskog, francuskog, sovjetskog, kineskog, meksičkog i tanzanijskog) ukazuje na zajedničke karakteristike ovih sistema ali ne i na izuzetno velike razlike koje se zapažaju među njima. Ovo konkretno poznavanje navedenih političkih sistema omogućilo mu je da utvrđuje i analizira procese i funkcije koji se mogu naći u svim tim političkim sistemima i da zatim na toj osnovi komparira jedan politički sistem s drugim i istovremeno ukazuje na njihova specifična obilježja.

Četiri godine kasnije Almond zajedno s Powellom Jr. objavljuje knjigu *Comparative Politics, System, Process and Policy* (1978) u kojoj veoma podrobno elaborira svoj ranije predložen analitički pristup proučavanju komparativnih političkih sistema. Funkcioniranje političkih sistema i komparativnu analizu Almond prati na tri različite razine: na razini sistema, razini procesa i na razini politike. Osnovni konceptijski okvir ostao je isti samo što akumuliranu empirijsku građu Almond mnogo realnije i sadržajnije koristi, uzimajući u obzir, premda u ograničenom smislu, utjecaj ekonomske strukture na oblikovanje i funkcioniranje političkih institucija i procesa.

U proteklih dvadeset godina u suvremenoj političkoj znanosti došlo je do razvoja novih analitičkih instrumenata, razvijeni su mnogi različiti postupci i tehnike za ispitivanje političkih procesa, prikupljena je golema empirijska građa kako o političkim sistemima u razvijenim zemljama tako i o političkim sistemima zemalja u razvoju. Sve je to omogućilo da se izgradi i usavrši metoda komparativne analize i na području suvremenih političkih sistema.

Iako Almond polazi od strukturalno-funkcionalističke metodološke pozicije metoda komparativne analize pomogla mu je da, doduše u ponešto pojednostavljenu obliku, u mnoštvu različitih političkih sistema otkrije neke zajedničke karakteristike ili da među na prvi pogled sličnim političkim sistemima otkrije značajne unutrašnje razlike. Almond se više od drugih istaknutih predstavnika u ovoj znanstvenoj oblasti s mnogo entuzijazma zalagao za ra-

50 Isto, str. 255—298.

51 Gabriel A. Almond (General Editor), *Comparative Politics Today: A World View*, Boston 1974. — Gabriel A. Almond and Bingham Powell Jr., *Comparative Politics, System, Process and Policy*, Boston 1978.

zvoj i široku primjenu komparativne metode u istraživanju suvremenih političkih sistema. Kao predsjednik Komiteta za komparativnu politiku, a posebno svojom znanstveno-istraživačkom djelatnošću, Almond je početkom šezdesetih godina veoma poticajno djelovao na brojne istraživače u ovoj oblasti.⁵²

Međutim, Almondov koncept političkog sistema bio je predmet mnogih rasprava i kritika, i to prije svega zbog primjene strukturalno-funkcionalne analize u proučavanju političkih sistema. Naime, u okviru građanske teorije o političkim sistemima veoma je rasprostranjen funkcionalizam kao opći metodološki pristup, kao način mišljenja i sistematizacije empirijske grade. Ovaj koncept građanski su politolozi preuzeli iz antropologije i sociologije i unijeli u političku teoriju suprotstavivši ga dijalektičko-materijalističkoj metodi.⁵³

Iako nemamo namjeru da potanje razmatramo problem funkcionalizma kao metodološke orijentacije u građanskoj teoriji o političkim sistemima, čini nam se ipak nužnim da makar i u veoma pojednostavljenu obliku ukažemo na njegovu suštinu, odnosno na pretpostavke na kojima počiva: 1. politički sistem predstavlja stabilnu strukturu sastavljenu od većeg ili manjeg broja različitih elemenata i procesa koji su na određen način međusobno povezani u jednu cjelinu; 2. svaki od elemenata u sistemu vrši određenu funkciju s ciljem da pridonese održavanju cjelokupnog sistema u stanju harmonične ravnoteže (equilibrium) i 3. promjene u sistemu ne nastaju iz strukture samog sistema (jer su pojedini elementi — pojedinci ili grupe — integrirani u sistem u cilju održavanja postojećeg stanja, odnosno harmonične cjeline. Drugim riječima, promjene u sistemu rezultat su utjecaja vanjskih faktora (izvan sistema) i s aspekta sistema su disfunkcionalne.⁵⁴ Budući da je osnovna ideja funkcionalne analize, između ostalog, ideja održavanja statičke ravnoteže i stabilnosti određenog sistema, odnosno insistiranja na statičkoj unutrašnjoj ravnoteži i statičkoj stabilnosti sistema i suprotstavljanje promjenama kao patološkim pojavama,⁵⁵ funkcionalna analiza nije u stanju da otkrije unutrašnje proturječnosti, sukobe i poremećaje i zbog toga je kao metodološka orijentacija neprihvatljiva s aspekta analiziranja suvremenih političkih sistema, a posebno političkih sistema zemalja u razvoju.

Almond je u svojim ranijim radovima govorio o »modernizaciji«, odnosno o »usavršavanju« sistema, pod čime razumijeva približavanje tradicionalnih sistema modernih sistemima, tj. sistemima anglosaksonskih zemalja. Te zemlje u Almondovoj koncepciji odgovaraju idealnom tipu modernih sistema. Pod modernim sistemima on razumijeva one sisteme u kojima je ostvaren visok stupanj diferencijacije i funkcionalnih razgraničenja političkih i upravnih organa u kojima djeluju razvijene interesne grupe i konkurentni stranački sistemi.

U kasnije svoje radove Almond unosi koncept tzv. političkog razvoja s namjerom da ublaži kritike zbog njegova zalaganja na ravnoteži i stabilnosti si-

52 Grupa istraživača pri Komitetu za komparativnu politiku početkom šezdesetih godina počela je empirijska istraživanja o problemima političkog razvoja. Značajan doprinos ovoj problematici dali su Binder, Coleman, La Palombara, Pye, Verba i Weiner.

53 Miroslav Pečujlić, *Empirijsko istraživanje u političkim naukama (neki metodološki problemi)* u: Arhiv za pravne i društvene nauke, br. 4, 1963, Beograd.

54 Miroslav Pečujlić, *nav. dj.*, str. 519 i 520.

55 Kant je smatrao patološkim svaki poremećaj moralne suglasnosti koja treba osigurati društveno jedinstvo.

stema. Do političkog razvoja prema Almondu dolazi uslijed procesa modernizacije. Almond pravi razliku između ekonomske i socijalne modernizacije. Pod ekonomskom modernizacijom razumijeva porast u produktivnosti i ravnopravniju distribuciju ekonomskih dobara, a modernizacija u socijalnom smislu znači diferencijaciju socijalne strukture, porast podjele rada, urbanizaciju, industrijalizaciju, širenje obrazovanja, porast općeg blagostanja i drugih socijalnih blagodati.

Osnovna slabost strukturalno-funkcionalne analize je u tome što nedovoljno uočava, odnosno ne istražuje značenje utjecaja ekonomske i socijalno-klasne strukture na političku nadgradnju niti ne analizira sukobe kao uzroke promjena u društvu. Naprotiv, konflikte i promjene u društvu smatra ugrožavanjem stabilnosti sistema i patološkim pojavama.

Ističući svoj natklasni karakter, političku i ideološku neutralnost, buržoaska politička znanost nije u stanju da shvati da proturječni interesi društvenih klasa proizlaze iz stvarnih odnosa u sferi materijalne proizvodnje, odnosno iz različitog položaja što ga pojedinci zauzimaju u organizaciji društvenog rada i raspodjeli koja joj odgovara. Buržoaska politička misao zanemaruje odlučujuće značenje uloge klasne borbe u razrješavanju unutrašnjih proturječnosti svakog klasnog društva kao i činjenicu da je osnovni klasni interes determinanta političkih procesa i bitno obilježje vladajućih institucija.

Što se tiče povezanosti političkog razvoja s ekonomskim, praksa je u mnogim političkim sistemima (posebno kad je riječ o političkim sistemima zemalja u razvoju) potvrdila usku povezanost ovih dvaju elemenata razvoja, odnosno postojanje korelacije između ekonomske i političke razvijenosti. Ovu našu tvrdnju potvrđuje neuspjeh parlamentarnih višepartijskih sistema u mnogim zemljama u razvoju koji ne odgovaraju njihovom ekonomskom razvoju.

U zemljama Afrike, Azije i Latinske Amerike, zbog zaostalosti društvene baze u kojoj prevladava kvazifeudalni društveni poredak, proklamirana (buržoaska) demokracija kakva je nakon konstituiranja tih država uvedena po uzoru manje-više na bivše metropole, nije imala stvaran sadržaj. Nesklad između relativno progresivnih političkih ideja i proklamirane demokratičnosti afričkih i azijskih ustava koji su imali svoje uzore u ustavnom uređenju bivših metropola i arhaičnih društveno-ekonomskih struktura imao je za posljedicu nestabilnost političkih režima i bio je uzrokom čestih državnih udara i sukoba koji su završavali vojnim pučevima. Kasnije u toku razvoja, društvena diferencijacija se još više povećava, a nejednakost u raspodjeli nacionalnog dohotka poprima velike razmjere, što još više povećava nestabilnost poretka.

Almond, zajedno sa svojim kolegama (Colemanom, a kasnije s Powellom), nije dao analizu socijalno-klasne strukture proučavanih političkih sistema niti je veću pažnju poklonio proučavanju odnosa ekonomskog i političkog faktora. Oni doduše ukazuju na povezanost između stupnja ekonomske razvijenosti i stupnja političke modernosti. Štaviše, Almond ističe da su po uzoru na Lipseta uzeli kao »radnu hipotezu« postojanje »pozitivne korelacije između ekonomske razvijenosti i političke konkurentnosti«⁵⁶ kao glavni element modernosti sistema. Međutim, kad su pristupili istraživanju odnosa između ekonomske i političke razvijenosti na konkretnim primjerima, sami su uočili nedostatke svoje veoma proizvoljno postavljene hipoteze.

Isto tako i pokušaji uopćavanja na osnovi podataka koji bi važili za sve zemlje vode do krupnih grešaka. Različitosti između pojedinih zemalja, osobito unutar Latinske Amerike, Afrike ili Azije, sve su izraženije tako da je i snalaženje u tim razlikama sve teže, a uopćavanja ponekad jedva moguća.

Ne pridajući odgovarajuću važnost analizi ekonomske pozadine sistema, ne ispitujući unutrašnju prirodu klasnog društva i društvene odnose, ili ne istražujući odnose između političke vlasti i društva, autori su u svojim istraživanjima došli do parcijalnih rezultata i dostignuća.

Polazeći s nematerijalističkih pozicija, oni nisu mogli razumjeti nove političke oblike koji su se stvarali u tim zemljama ili realne društvene procese koji su se u njima odvijali. Zbog svega toga oni nisu mogli proniknuti u suštinu i pravu prirodu proučavanih sistema. Ostajući tako na površini proučavanih političkih fenomena i pridajući veliku važnost istraživanju strukturalno-organizacijskih aspekata političkih sistema i procesa, odnosno formalnoj strukturi organa političkog upravljanja i njihovog funkcioniranja, autori donose zaključke o karakteru, prirodi, tipovima i klasifikaciji suvremenih političkih sistema na osnovi formalno-organizacijskih karakteristika sistema.

Bez obzira na to što mnoge Almondove stavove, ocjene i zaključke o prirodi i karakteru političkih sistema ili pak načine uspoređivanja ili klasificiranja ne možemo prihvatiti, bilo bi pogrešno zanemariti njegov pozitivan doprinos uvođenju, razvijanju i afirmaciji komparativne metode u istraživanju suvremenih političkih sistema kao i naporima da se izgradi teorijski pristup istraživanju ove složene problematike. Zato bismo se suglasili s mišljenjem Zorana Atanackovića koji je proučavajući Zapadnu građansku teoriju došao do sljedećih zaključaka: »Staviše, može se konstatirati da je buržoaska politička nauka, bez obzira na svoju metodološku ograničenost i odsustvo historijsko-materijalističkog prilaza, najdalje otišla na planu izučavanja strukturalno-organizacijskih aspekata političkih sistema i procesa u suvremenom svijetu. Ovo je utoliko značajnije što je u isto vrijeme, u ovoj oblasti, marksistička politička nauka ostala tako reći potpuno nerazvijena. Moguće je čak pretpostaviti da u izvjesnim slabostima i lutanjima marksističke političke nauke, naročito u periodu njenog staljinističkog revidiranja, treba i tražiti objašnjenje brzog uspona buržoaske političke nauke i njenih značajnih, mada parcijalnih, rezultata i dostignuća. Naime, u nemogućnosti da se marksizmu suprotstavi nekakvom općom teorijskom platformom, buržoaska politička nauka ga je napadala na pojedinim točkama i punktovima, koristeći se pri tome već izgrađenom naučnom aparaturom, rezultatima brojnih socioloških i politoloških istraživanja i manje-više uspješnim studijama pojedinačnih političkih fenomena.«⁵⁷

O nerazvijenosti teorije o političkim sistemima, a posebno o nerazvijenoosti onog njezina dijela koji se odnosi na komparativne političke sisteme istraživane s marksističkog stajališta, govori činjenica da u našoj sredini a i u široj svjetskoj literaturi ozbiljnih znanstvenih zahvata u ovu problematiku ima zaista malo.

Iako se osnivači znanstvenog socijalizma Marx i Engels nisu posebno bavili istraživanjima na području političkih sistema, u svojim su djelima izložili teorijsko-metodološku zamisao koja ima golemu važnost u znanstvenom istraživanju i izučavanju suvremenih političkih sistema. Međutim, na toj teorij-

57 Zoran Atanacković, *Politički sistemi nedovoljno razvijenih zemalja, Osvrt na Alžir*, Beograd 1971, str. 73 i 74.

sko-metodološkoj osnovi teoretičari nisu kasnije dali značajnijih teorijskih doprinosa znanstvenom osvjetljavanju ove važne i aktualne društvene i političke problematike.

Štefica Deren-Antoljak

ALMOND'S CONCEPT OF A POLITICAL SYSTEM

Summary

In spite of the fact that American political science is comparatively well developed, before the 1950s there have been no comprehensive analyses nor any comparative research into the problems of contemporary political systems. During the last twenty years new analytical instruments, procedures and techniques for the study of political processes have been worked out, and an enormous amount of empirical material concerning political systems both in developed and in developing countries has been collected. All this has made it possible that a method of comparative analysis should be established, that can also be applied to contemporary political systems. In American political science Gabriel Almond has particular merits for the elaboration of a comparative method in that field. This paper deals with the efforts of G. Almond, J. Coleman, and B. Powell to work out a theoretical approach convenient for the comparison of contemporary political systems.